

สังคมศาสตร์กับจุดเปลี่ยนทางภววิทยา

Social Science and the Ontological Turn

นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ*

Narupon Duangwises

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการตรวจสอบการศึกษาทางภววิทยาที่เสนอข้อถกเถียงเกี่ยวกับ “การดำรงอยู่” และ “ความจริง” ของสรรพสิ่งที่ท้าทายความคิดเดิมที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ในฐานะเป็นผู้กำหนดและให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ ผ่านประสบการณ์ทางสังคม อย่างไรก็ตาม ในแวดวงการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ทิศทางการศึกษาภววิทยาได้เป็นเนื้อเดียวกัน หากแต่มีการตอบโต้และวิพากษ์วิจารณ์กันไปกันมาตลอดเวลา โดยมีแนวความคิดที่ต่างกัน 2 แนวทาง คือ แนวทางที่หนึ่งอธิบายภววิทยาด้วยการมองวัตถุเป็นผู้กระทำการ และมีแก่แท้ในตัวเอง กับแนวทางที่สอง อธิบายภววิทยาในฐานะเป็นวิธีอธิบายความจริงภายใต้กลไกทางภาษา ซึ่งยังอาศัยการตีความโดยมนุษย์ ข้อถกเถียงทั้งสองแนวทางนี้สะท้อนรอยแยกและความไม่ลงรอยของนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ ทำให้การศึกษาภววิทยายังเป็นพรหมแดนที่เต็มไปด้วยข้อโต้แย้งและเป็นประเด็นที่นักวิชาการไม่ควรมองข้าม

คำสำคัญ: ภววิทยา, ความจริง, การดำรงอยู่, มนุษย์, สังคมศาสตร์

Abstract

This article aims to examine ontological studies that present controversies about “existence” and “reality” of things that challenges the conventional notion and paradigm that human beings make senses of the world and everything through social experience. However, in social science the direction of study of ontology is not homogeneous. But there have been retaliation and criticism against each other with 2 different approaches. The first approach describes ontology by viewing objects and things as active agency and intrinsic ones. The second approach describes ontology as a means of explaining truths under a linguistic mechanism that also relies on human interpretation. Both argumentations reflect the contradiction and disagreements of social science scholars. The ontological studies still

* หัวหน้ากลุ่มงานวิจัยและพัฒนา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน)

Head of Research and Development, Sisindhorn Anthropology Centre (Public Organization)

E-Mail: narupon.d@sac.or.th

a boundary of controversy that scholars should be carefully kept in mind.

Keywords: Ontology, Reality, Existence, Human Being, Social Science

บทนำ

ในช่วง 1 ทศวรรษที่ผ่านมา การถกเถียงเกี่ยวกับภววิทยาทำให้เกิดการทบทวนตรวจสอบความรู้ และการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับสังคมและสิ่งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในโลก ประเด็นสำคัญที่ทำให้นักสังคมศาสตร์ พุดถึงภววิทยา ก็คือ มุมมองของมนุษย์ที่มีต่อสรรพสิ่ง เป็นเพียงสิ่งเดียวหรือไม่ที่ใช้ตัดสินและค้นหา “ความจริง” ยังมี “ความจริง” ที่ดำรงอยู่นอกเหนือการตีความของมนุษย์หรือไม่ ข้อสงสัยเหล่านี้นำไปสู่การแสวงหาวิธีการ ที่จะทำความเข้าใจ “โลกที่แตกต่าง” หรือ “การดำรงอยู่” ที่พ้นไปจากการตัดสินของมนุษย์ บทความนี้พยายาม ทำความเข้าใจการเคลื่อนไหวของวงวิชาการที่สร้างข้อถกเถียงเกี่ยวกับ “ความจริง” ในช่วงเวลาที่มนุษย์ กำลังเผชิญกับความไม่แน่นอนและความผันผวนของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี และข้อมูลข่าวสารในยุคดิจิทัล นักวิชาการทางสังคมศาสตร์จึงตั้งคำถามกับการมีอยู่ของ “โลกอื่น” ที่ทับซ้อน และดำเนินไปพร้อมกับ “โลกของมนุษย์” เพื่อมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ดำรงอยู่ในแบบของมัน และมนุษย์เป็นเพียง ส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางสรรพสิ่งอื่น ๆ ท่าที่ดังกล่าวนี้ย่อมมีผลต่อการวิเคราะห์สังคมซึ่งมิได้เป็น “โลก” ที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง แต่เป็นพรหมแดนที่มนุษย์และสิ่งอื่นที่มีมนุษย์ตอบโต้และพึ่งพากันอย่างมีพลวัต

สำหรับวงวิชาการไทย มีนักวิชาการเสนอการศึกษาภววิทยาในฐานะเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่ช่วย ยกกระดานวิเคราะห์สังคม ตัวอย่างเช่น นักมานุษยวิทยาการแพทย์ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2559) อธิบาย แนวคิดภววิทยาในฐานะเป็นวิธีการนิยามความจริงจากความรู้ที่แตกต่างหลากหลาย โดยมีได้แบ่งแยกกว่า ความรู้แบบไหนหรือของใครดีกว่ากัน แต่ความรู้ทุกแบบล้วนมีคุณค่าในตัวเองและไม่มีความรู้ที่เรียกว่า สมบูรณ์ที่สุด ทั้งนี้เพื่อที่จะส่งเสริมให้ความรู้และภูมิปัญญาของชนพื้นเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์ได้รับการคุ้มครองและมีประโยชน์ต่อการพัฒนาและธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของพวกเขา นักมานุษยวิทยา จักรกริช สังขมณี (2560) เสนอการศึกษาภววิทยาของโครงสร้างพื้นฐานเพื่อทำความเข้าใจการดำรงอยู่ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน สถานที่ วัตถุสิ่งของ สิ่งแวดล้อมซึ่งมีการเคลื่อนที่ ขัดแย้งและตอบโต้กัน อยู่ตลอดเวลา ความเข้าใจนี้ถือเป็นการมองการเปลี่ยนแปลงสังคมที่มีผู้กระทำการหลายประเภทไม่ว่าจะเป็น มนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ร่วมกับการตระหนักรู้ถึงผลลัพธ์ของความเป็นรัฐชาติ ระบบราชการ การพัฒนา สมัยใหม่ ความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่จัดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่ตายตัวและเคลื่อนที่ไป ตลอดเวลา นักบริหารสังคม กิตติพัฒน์ นนทปัทมดูล (2562) ชี้ให้เห็นแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางภววิทยาที่นำมา ประยุกต์ใช้กับการศึกษาปัญหาสังคมและการสร้างสวัสดิการสังคมที่ให้ความสำคัญกับชีวิตและตัวตน ของพลเมืองที่ไม่ควรถูกคุกคาม เพราะพลเมืองสามารถเลือกและปฏิเสธสิ่งต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตของตนเอง โดยสิ่งเหล่านั้นควรเป็นการตัดสินใจโดยอิสระ ภววิทยาในความเป็นบุคคลจึงยึดโยงกับความสุขและความปลอดภัยมาเป็นศูนย์กลาง ตัวอย่างการอธิบายภววิทยาของนักวิชาการไทยที่ยกมานี้ได้คล้อยตาม ข้อถกเถียงเรื่องการดำรงอยู่ของตัวตนที่แท้จริงและโลกที่แตกต่างซึ่งต่อกย้ำสารัตถนิยมที่ปรากฏอยู่ใน ความเป็นมนุษย์ พฤติกรรม และธรรมชาติของวัตถุ

บทความนี้จะตรวจสอบและทบทวนการศึกษาทางภววิทยาในสังคมตะวันตก ซึ่งพบว่ามีแนวทางที่ต่างกัน 2 แนวทาง แนวทางแรกคือข้อถกเถียงแบบ Bruno Latour ที่ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ค้นหาการดำรงอยู่ของ “วัตถุ” และ “สิ่งที่มีชีวิตมนุษย์” ในฐานะผู้กระทำการ (actor) พร้อมกับการตรวจสอบปฏิสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ (interaction) ซึ่งมีลักษณะไม่คงที่ กับแนวทางที่สองคือข้อถกเถียงแบบ Patrik Aspers ที่ระบุว่าภววิทยาคือวิธีการอธิบายบอกเล่า “ความจริง” ภายใต้เงื่อนไขและบริบททางสังคมและประสบการณ์ที่แตกต่างของมนุษย์ซึ่งยังคงอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือในการตีความ ทำให้การพูดถึงภววิทยาเป็นการแสดงที่ใช้พิสูจน์ความจริง (performing ontology) แนวทางการศึกษาทั้งสองแบบนี้อาจทำให้เห็นว่าภววิทยาเป็นทั้งการเปิดพื้นที่สำหรับการถกเถียงเกี่ยวกับ “ความจริง” ซึ่งสร้างความเข้าใจใหม่ ๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่สิ่งต่าง ๆ มีต่อกัน โดยไม่ใช้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ขณะเดียวกันก็เป็นการทำให้เห็นท่าที่ที่มนุษย์มีต่อ “ความจริง” ซึ่งถูกอธิบายด้วยชุดความรู้และสำนวนภาษาที่ยังคงดำรงอยู่ในขอบเขตทางสังคมและประสบการณ์ที่มนุษย์สัมผัสได้ ปัจจุบัน ข้อถกเถียงเกี่ยวกับภววิทยายังคงดำเนินต่อไปโดยมิได้มีคำตอบที่ตายตัวว่าอะไรคือทฤษฎีสำหรับการค้นหา “ความจริง” แต่ทิศทางของการถกเถียงในประเด็นนี้ยังเปิดโอกาสให้นักวิชาการทางสังคมศาสตร์เข้ามาเสนอความคิดและข้อสังเกตที่จะช่วยสร้างความเข้าใจใหม่ ๆ เกี่ยวกับการดำรงอยู่ร่วมกันและการเคารพซึ่งกันและกันระหว่างสรรพสิ่ง

จุดเริ่มของการถกเถียงทางภววิทยา

รากฐานการศึกษาภววิทยาเกี่ยวข้องกับกระบวนการค้นคว้าเรื่อง “ความจริง” ซึ่งนักวิทยาศาสตร์พยายามอธิบายความเป็นไปของโลกทางวัตถุซึ่งปรากฏอยู่ในงานเขียนของ Roy Bhaskar (1975) เรื่อง A realist theory of science งานเขียนชิ้นนี้เสนอว่าทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์คือปฏิบัติการทางสังคม (social activity) ที่มีเป้าหมายเพื่อค้นหา “ความจริง” เกี่ยวกับโลกซึ่งถูกตีความและตรวจสอบด้วยทฤษฎีที่มักจะถูกปิดเบียดจากประสบการณ์ของมนุษย์ หากต้องการค้นหาความจริงในวัตถุ นักวิทยาศาสตร์จำเป็นต้องมองความเป็นจริงอย่างที่วัตถุดำรงอยู่ ข้อสังเกตของ Bhaskar ทำให้เกิดการตั้งคำถามเกี่ยวกับทฤษฎีความจริงที่นักวิทยาศาสตร์พยายามเสนอ รวมถึงหนังสือของ Bhaskar (1979) เรื่อง The possibility of naturalism: A philosophical critique Of the contemporary human sciences ที่อธิบายว่าทฤษฎีทางสังคมจำเป็นต้องเข้าใจโครงสร้างสังคมที่อยู่ในปฏิบัติการของผู้คนซึ่งเป็นรากฐานที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ ปฏิสัมพันธ์ที่คนในสังคมมีต่อกันจึงเป็นความจริงทางสังคม ความคิดของ Bhaskar นำไปสู่การถกเถียงทางภววิทยาที่ตั้งคำถามเป็นสองแนวทางคือ ภววิทยาในฐานะวิธีการตีความความจริงซึ่งวางอยู่บนกระบวนการค้นคว้าเชิงญาณวิทยา (epistemological questions) กับภววิทยาในฐานะ “ความจริง” ที่ดำรงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ และอยู่นอกความเข้าใจของมนุษย์ซึ่งเป็นการถามเชิงภววิทยา (ontological questions) (Cruickshank, 2004)

ก่อนหน้านั้นคำถามเกี่ยวกับ “การดำรงอยู่” การมีอยู่ของโลกที่แตกต่างหรือโลกที่มีมากกว่าหนึ่งแบบเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1960 (Moore, 2012; Pickering, 2017) โดยเฉพาะในการศึกษาปรัชญาทางวิทยาศาสตร์และงานของ Thomas Kuhn (1962) เรื่อง The Structure of Scientific Revolutions ซึ่งระบุว่านักวิทยาศาสตร์ใช้แนวคิดทฤษฎีที่ต่างกันราวกับการอยู่ในโลกที่ต่างกัน ข้อสังเกตนี้คือจุดเริ่มต้นของการตั้งข้อสงสัยเรื่องกระบวนการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ที่มีการผกผันไปในช่วงเวลาต่าง ๆ การเกิดทฤษฎีใหม่

ย่อมบ่งบอกถึงการอธิบายความจริงแบบใหม่ ข้อสังเกตนี้ล้นคลอนระบบเหตุผลวิทยาศาสตร์ที่ยึดมั่นในหลักการที่แน่นอนตายตัวและใช้พิสูจน์ความจริงที่มีหนึ่งเดียว (Barnes & MacKenzie, 1979; Hollis & Lukes, 1982) ในการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ข้อสังเกตเกี่ยวกับการแสวงหา “ความจริง” เกิดขึ้นพร้อมกับการแสวงหาหรือถอนอำนาจของภาษาในฐานะเป็นผู้สร้างและกำหนดความหมายของ “ความจริง” นำไปสู่การมองเห็นการประกอบสร้าง “ความจริง” ด้วยสำนวนโวหารและแนวคิดทฤษฎีที่ใช้สถาปนาความจริงและความรู้ทางสังคม

ในช่วงทศวรรษ 2000 การศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทำให้เกิดการแสวงหา “ความจริง” ที่มีหลายรูปแบบ หรือ “ภววิทยาที่หลากหลาย” (multiple ontologies) (Mol, 2002; Palecek & Risjord, 2012; Woolgar & Lezaun, 2013) ตัวอย่างเช่น การพูดถึงโลกของวัตถุที่ดำรงอยู่นอกเหนือความคิดและความเข้าใจของมนุษย์ นักวิทยาศาสตร์จะเล่าเรื่อง “โลกของวัตถุ” ด้วยสำนวนของแต่ละคน ซึ่งไม่มีใครสามารถบอกได้ว่าสำนวนต่าง ๆ จะตรงกับความจริงที่วัตถุเหล่านั้นเป็นอยู่หรือไม่ สิ่งนี้ทำให้การพูดถึง “การมีอยู่ของโลกที่แตกต่าง” เป็นพื้นที่เปิดสำหรับการก่อตัวของแนวคิดทฤษฎีใหม่ เช่น ลัทธิชีวิตนิยมใหม่ (new vitalism) (Bennett, 2010) กล่าวคือ การคิดถึงความจริงของวัตถุในแบบที่ต่างไปจากความจริงของมนุษย์ คือฐานคิดที่วางความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่นให้อยู่คู่กัน ซึ่งบ่งชี้ถึงช่วงเวลาในโลกของมนุษย์กับโลกของสิ่งที่มีชีวมมนุษย์จะปรากฏเป็นอาณาเขตพื้นที่ที่แตกต่าง นำไปสู่การอธิบายจุดเปลี่ยนของภววิทยาที่เห็นเป็นรูปธรรม การจัดวางความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ กำลังขีดเส้นขอบเขต “โลกของมนุษย์” ออกจาก “โลกของสิ่งอื่น” จนเกิดสภาพของ “ความจริงในแบบของตัวเอง” โดยที่ความจริงของแต่ละสิ่งจะไม่รูกล้ำกันและกัน พร้อมกันนั้นยังทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ผู้กระทำการที่มีชีวมมนุษย์” (nonhuman agency) (Miller, 2010) ดำรงอยู่ร่วมกับผู้กระทำการที่เป็นมนุษย์ โดยที่ผู้กระทำการเหล่านี้ต่างตอบโต้และมีปฏิสัมพันธ์กันในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

ข้อสังเกตเรื่อง “ผู้กระทำการที่มีชีวมมนุษย์” เป็นความพยายามที่จะต่อยอดแนวคิดเรื่อง “สมมติฐานของจิตที่แผ่ขยาย” (extended mind hypothesis) อันหมายถึงการอธิบายว่าสภาวะแห่งจิตมีใช้สิ่งที่ยึดโยงอยู่กับการทำงานของสมองเพียงอย่างเดียว แต่จิตยังปรากฏอยู่ในการกระทำหรือปฏิบัติการของวัตถุภาวะต่าง ๆ เช่น แรงแลม คลื่น การเคลื่อนตัวของแผ่นดิน หมอกควัน แสงแดด ซึ่งมีใช้สิ่งที่ยึดโยง การกระทำเหล่านี้คือสภาวะจิตที่มีศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในแง่นี้ ปฏิบัติการของสิ่งที่มีชีวมมนุษย์จึงเป็นปฏิบัติการในอีกลักษณะหนึ่งที่ต่างไปจากการกระทำของมนุษย์ แต่ปฏิบัติเหล่านั้นคือ “โลก” ที่ดำรงอยู่นอกเหนือระบบความหมายที่มนุษย์สร้างขึ้น (Pederson, 2007) แนวคิด “สมมติฐานของจิตที่แผ่ขยาย” ยังทำให้ความเข้าใจเรื่องตัวตนและการเป็นบุคคลไม่ยึดติดแต่เฉพาะมนุษย์ แต่ขยายไปสู่สิ่งอื่น ๆ ทั้งนี้ความมีตัวตนของสิ่งที่มีชีวมมนุษย์ไม่สามารถตัดสินได้จากสมอง หากแต่มองเห็นได้จาก “การกระทำ” ที่วัตถุทั้งหลายตอบโต้กับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมัน ความเข้าใจดังกล่าวนี้เป็นประเด็นที่การศึกษาภววิทยาได้ทำลายความเข้าใจเกี่ยวกับโลกทางสังคมแบบเดิม ๆ ไปสู่โลกทางสังคมที่มีผู้กระทำที่เป็นวัตถุ (Palecek & Risjord, 2012)

คำว่า “วัตถุ” “สิ่งของ” “สิ่งที่มีชีวมมนุษย์” ล้วนแล้วแต่เป็นแนวคิด เป็นวิธีที่มนุษย์ใช้นิยามสิ่งอื่นที่อยู่นอกพรมแดนมนุษย์ (Henare, Holbraad, & Wastell, 2007) ประเด็นสำคัญคือ “วัตถุ” ดำรงอยู่ในฐานะเป็น “ผู้กระทำการ” มีใช้เพียง “สิ่งที่ถูกกระทำ” จากมนุษย์ การทำความเข้าใจนี้นำไปสู่คำอธิบายที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างต่างมีปฏิสัมพันธ์กัน ฐานคิดดังกล่าวนี้วางรากฐานของจุดเปลี่ยนทางภววิทยาซึ่งมิได้แยก

“วัฒนธรรม” ออกจาก “ธรรมชาติ” ไม่ได้แยก “สิ่งมีชีวิต” ออกจาก “สิ่งไม่มีชีวิต” แต่ทุกสิ่งต่างดำรงอยู่ในแบบที่มันเป็นและเกี่ยวพันกันในทางใดทางหนึ่ง (Haraway, 2004) ฐานคิดเกี่ยวกับภาวีวิยาจึงเติบโตขึ้นด้วยความสนใจเรื่อง “ปฏิบัติการ” และ “ผู้กระทำการ” ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันในช่วงทศวรรษ 1980 (Pickering, 1992) เมื่อมองเห็น “วัตถุ” เป็นผู้กระทำ การมองดูโลกในแบบที่วัตถุเป็นและดำรงอยู่ก็เป็นไปได้พร้อมกับการวิพากษ์โลกในแบบที่มนุษย์เป็น โดยเฉพาะการมองโลกผ่านวิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม ทำให้มนุษย์อยู่ตรงข้ามกับสิ่งอื่น มีความเหนือกว่าและฉลาดกว่าสิ่งอื่น วิธีการแบ่งขั้วตรงข้ามนี้คือ “โลก” ของมนุษย์ที่ก่อตัวจากความคิดสมัยใหม่ที่เชื่อในระบบเหตุผลวิทยาศาสตร์ เช่น แยกวัตถุที่มีปัญญาความคิด ออกจากวัตถุที่ไร้ความคิด (Viveiros de Castro, 2004a)

การตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับ “โลกที่แตกต่าง” ยังทำให้เกิดคำอธิบายเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของโลกที่ไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะ “โลก” ที่อยู่นอกเหนือความเข้าใจและการตีความของคนนอกวัฒนธรรม (Heywood, 2012; Sivado, 2020) เช่นการศึกษาของ Descola (2014) อธิบายว่าโลกที่แบ่งแยก “ธรรมชาติ” ออกจาก “วัฒนธรรม” เป็นผลผลิตของความคิดวิทยาศาสตร์ของชาวตะวันตก แต่ยังมีวัฒนธรรมอื่นที่มองโลกต่างไปโดยมอง “ธรรมชาติ” เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างวัฒนธรรม เช่น มองธรรมชาติมีจิตวิญญาณ (animism) ที่บ่งชี้ให้เห็นการดำรงอยู่ในโลกที่แตกต่างไป เช่นเดียวกับการศึกษาของ Latour (1993) อธิบายว่าโลกสมัยใหม่แบบตะวันตกจัดระเบียบทุกสิ่งให้เป็นคู่ตรงข้าม ซึ่งต่างไปจากโลกของชนพื้นเมืองอื่น ๆ ที่มีได้แบ่งแยก “คน” ออกจาก “ธรรมชาติ” อย่างไม่ก็ตาม การจัดประเภทของ “โลก” ให้เป็นชนิดต่าง ๆ ก็อาจทำให้เข้าใจ “โลก” ในฐานะเป็นสิ่งที่แยกขาดจากกันจนเกินไป นักวิชาการเช่น Pickering (2017) และ Mol (2002) จึงเสนอว่า “โลก” เป็นผลผลิตของปฏิบัติการของผู้กระทำที่หลากหลาย มากกว่าจะเป็น “โลก” ที่ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว

คำอธิบายเรื่อง “โลกที่เต็มไปด้วยผู้กระทำการ” ทำให้เกิดข้อถกเถียงต่อไปว่า “โลก” ลักษณะนี้จะดำรงอยู่อย่างไร มันจะหมายถึงการซ้อนทับกันของโลกหลายแบบ หรือหมายถึงโลกที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง ประเด็นนี้ Latour (2005) เคยเสนอแนวคิดเรื่อง “เครือข่ายผู้กระทำการ” (actor-network theory) เพื่อชี้ให้เห็นว่าทุกสิ่งดำรงอยู่อย่างเกี่ยวพันกันเป็นเครือข่ายและต่างมีการตอบโต้กันไปมาตลอดเวลา คำอธิบาย “โลก” ในรูปแบบนี้ทำให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีใช้มนุษย์ซึ่งทำให้เกิดรูปแบบของการดำรงอยู่หรือการเกิดขึ้นของ “โลก” ที่เต็มไปด้วยผู้กระทำ สิ่งนี้อาจเรียกว่าภาวีวิยาของ “ปฏิบัติการ” ซึ่งได้รับการตอบรับอย่างกว้างขวางในหมู่นักวิชาการที่สนใจการกระทำที่มนุษย์และสิ่งที่มีใช้มนุษย์มีต่อกัน เช่นการศึกษาของ Pickering (2014) ที่เสนอแนวคิดเรื่อง “นาฏกรรมของผู้กระทำการ” (dance of agency) เพื่อต่อยอดความคิดเครือข่ายผู้กระทำการของ Latour อย่างไม่ก็ตาม คำอธิบายเกี่ยวกับ “โลก” ที่เต็มไปด้วยผู้กระทำการตามที่ Latour (2005) เสนอไว้อาจทำให้เข้าใจได้ว่า “โลก” แบบนี้พยายามสร้างสมดุลให้ตัวมันเองโดยกำหนดให้ทุกสิ่งต่างมีวิธีปฏิบัติต่อกันที่ช่วยประคับประคองให้โลกดำรงอยู่ในแง่นี้ “โลก” ในแบบที่ Latour อธิบายอาจวางอยู่บนวิธีคิดแบบหน้าที่นิยมที่สถาปนาให้ทุกสิ่งทำงานเหมือนเครื่องจักรในระบบอุตสาหกรรมเพื่อผลลัพธ์ของการสร้าง “ระบบ” ที่ตอบสนองและเป็นประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง โดยมองข้ามและละเลยผลกระทบเชิงลบที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์และสิ่งที่มีใช้มนุษย์ (Fortune, 2014)

การสื่อความเกี่ยวกับการมีอยู่ของโลก

การอธิบายถึงการมีอยู่ของโลกที่แตกต่างหรือโลกที่มีหลายแบบวางอยู่บน “ภาษาที่ใช้สื่อความ” (representational idiom) (Pickering, 1995) หากปราศจากภาษาและคำอธิบาย การพูดถึง “โลกที่แตกต่าง” ก็อาจเป็นไปได้ ในแง่นี้ภาษาที่ใช้อธิบายถึงการมีอยู่ของ “โลก” จึงเป็นตัวละครที่สำคัญ (Khum, 1991) เมื่อ “ภาษา” เป็นเครื่องมือสำหรับการบอกเล่าและสร้างเรื่องราวต่าง ๆ การรื้อถอน “ภาษา” อาจทำให้เห็นว่า คำอธิบายเกี่ยวกับ “โลก” ดำเนินไปด้วยความคิดและความเชื่อของผู้ใช้ภาษานั้น นอกจากนี้ยังมีคำถามที่ว่า “ภาษา” คือตัวแทนของการเข้าถึง “ความจริง” และการดำรงอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ได้เที่ยงตรงหรือไม่ เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าคำอธิบายเกี่ยวกับ “โลก” ที่ดำรงอยู่คือสิ่งเดียวกับ “โลก” ที่เราคิดว่ามันเป็นจริง Sismondo (2015) และ Aspens (2015) อธิบายว่าการแสวงหาการมีอยู่ของ “โลก” ที่แตกต่างซึ่งสร้างข้อถกเถียงเกี่ยวกับการแสวงหาความจริง/การดำรงอยู่ในรูปแบบที่หลากหลาย ยังไม่สามารถหลุดพ้นไปจากอำนาจของภาษาได้ และอาจเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการทัศน์การประกอบสร้างทางสังคม

มิติสังคมและวัฒนธรรมยังคงมีความสำคัญต่อการแสวงหาความรู้และการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับความจริงและการดำรงอยู่ของโลกที่แตกต่างหลากหลาย เราจึงควรระมัดระวังที่จะไม่กระโจนเข้าหา “ความจริง” ที่อยู่ตรงหน้าโดยไม่ยั้งมองว่าวิธีการมองเห็น “ความจริง” เหล่านั้นล้วนเกี่ยวข้องกับสังคมที่เราเติบโตมา (Pickering, 2017) ในแง่นี้ “มนุษย์” จึงเป็นผู้มีบทบาทหรือเป็นผู้กระทำการเพื่อที่จะบอกเล่าและนำเสนอสิ่งที่คิดว่าเป็น “โลก” กล่าวคือ มนุษย์คือผู้สร้างคำพรรณนาและการอธิบายถึงการมีอยู่ของ “โลก” การเล่าเรื่องจึงเป็นการใช้ภาษาเพื่อแสดงถึงการมีอยู่ของบางสิ่ง (performative idiom) (Pickering, 1993; 1995) บทบาทของภาษาที่ทำให้มนุษย์สามารถเล่าเรื่องได้จึงเป็นภาพสะท้อนของการมีอยู่ของ “โลก” อันหมายถึงโลกที่มนุษย์ต้องพึ่งภาษาเพื่อทำให้เกิดการอธิบาย ตัวอย่างเช่น นักวิทยาศาสตร์สร้างเครื่องจักรเพื่อทดลองอนุภาค และสสารพร้อมกับใช้แนวคิดทฤษฎีเพื่ออธิบายการมีอยู่และการปรากฏของสสารเหล่านั้น นักวิทยาศาสตร์เพียงทำหน้าที่สังเกตและสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับสสารที่เขาทำการทดลอง เมื่อเวลาเปลี่ยนไป นักวิทยาศาสตร์ประดิษฐ์เครื่องมือตรวจสอบสสารที่ทันสมัยและก้าวหน้ากว่าเดิม คำอธิบายเกี่ยวกับสสารก็จะต่างไปจากเดิม สิ่งนี้คือกระบวนการของการค้นพบ “โลก” ที่แตกต่าง Pickering (1993, 1995) กล่าวว่าการใช้ภาษาบอกเล่าถึงการมีอยู่ของบางสิ่ง เช่นคำว่า “การค้นพบ” “ข้อสรุป” “บทพิสูจน์” ล้วนเป็นการใช้คำเพื่อป้องกันของการมีอยู่ของ “โลก” ซึ่งมีมนุษย์เป็นผู้สร้างคำอธิบาย ดังนั้น มนุษย์ก็ยังคงมีฐานะที่เหนือกว่าสิ่งอื่น

Pickering (2015) ตั้งข้อสังเกตว่าปฏิสัมพันธ์ที่มนุษย์มีกับ “สิ่งอื่น” วางอยู่บนโครงสร้างคู่ตรงข้ามที่ปราศจากความสมดุล เพราะมนุษย์มักจะเป็นผู้ควบคุมปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ในขณะที่ “สิ่งอื่น” เป็นตัวแปรที่ถูกจัดการด้วยเจตนาของมนุษย์ สิ่งที่เกิดขึ้นในปฏิสัมพันธ์จึงมิใช่การทำ “สิ่งอื่น” มีบทบาทเท่าเทียมกับมนุษย์ แต่ทำให้ “สิ่งอื่น” เป็นเครื่องมือเพื่อที่มนุษย์มีความมั่นคงในการดำรงอยู่ของตนเอง แนวคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งที่มีใช้มนุษย์จึงมิใช่การก้าวข้าม “ความเป็นมนุษย์” หากแต่เป็นการตอกย้ำถึงอำนาจที่เหนือกว่าของมนุษย์ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ในลักษณะนี้มีใช้การเคารพสิ่งอื่น หรือทำให้สิ่งอื่นมีคุณค่าเท่ากับมนุษย์ แต่มันกำลังจัดระเบียบคู่ตรงข้ามด้วยท่าทีแบบใหม่โดยมนุษย์ยินยอมให้ “สิ่งที่มีใช้มนุษย์” ตอบโต้กลับมาจากภายใต้กฎที่มนุษย์สร้างไว้ให้ เช่น การทดลองระเบิดนิวเคลียร์ การขุดเจาะน้ำมันในมหาสมุทร เป็นต้น ภายใต้ปฏิสัมพันธ์เหล่านี้มีทั้งสิ่งที่มนุษย์ต้องการจะทำให้มันเกิดขึ้นและสิ่งที่มนุษย์

ไม่คาดคิดว่ามันจะเกิดขึ้น ในกรณีที่เป็นความต้องการของมนุษย์คือการได้อาหารนิวเคลียร์และน้ำมันเชื้อเพลิง แต่สิ่งที่มนุษย์ไม่ต้องการให้เกิดขึ้นคืออุบัติเหตุของระเบิดนิวเคลียร์ เพลิงไหม้จากน้ำมัน ไปจนถึงปัญหามลพิษทางอากาศและสภาวะโลกร้อน ในแง่นี้ ปฏิบัติการของสิ่งที่มีชีวมมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่คาดเดาไม่ได้

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีชีวมมนุษย์ ในฐานะที่เป็นภาพแทนของการมีอยู่ของ “โลก” กลายเป็นเงื่อนไขของการอธิบาย “โลก” ที่แตกต่างกัน เช่น ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมตะวันตกกับเทคโนโลยีสมัยใหม่คือโลกที่ต่างไปจากความสัมพันธ์ของคนพื้นเมืองกับป่าไม้และธรรมชาติในป่าอะเมซอน การอธิบายโลกบนวิธีคิดเรื่องปฏิบัติการและผู้กระทำการคือหัวใจหลักของการถกเถียงเชิงภววิทยา ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 แนวคือ แนวเครือข่ายผู้กระทำการของ Latour ที่ต้องการสร้างสมดุลและเสถียรภาพระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีชีวมมนุษย์ภายใต้เครือข่ายความสัมพันธ์ที่หล่อเลี้ยงให้ทุกสิ่งดำรงอยู่ได้ กับแนวนาฏกรรมของผู้กระทำการของ Pickering ที่มองปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งที่มีชีวมมนุษย์เป็นความลักลั่นซึ่งอาจทำให้เกิดความสมดุลหรือเสียสมดุลได้ตลอดเวลา การอธิบายภววิทยาทั้งสองลักษณะนี้ต่างใช้ “ปฏิบัติการ” เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ แต่มีท่าทีต่อการดำรงอยู่ของ “โลก” ที่ต่างกัน กล่าวคือ แนวคิดเครือข่ายผู้กระทำการมองปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกลไกสร้างดุลยภาพซึ่งเป็นวิธีคิดแบบตะวันตกที่พึ่งระบบอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจทุนนิยม ในขณะที่แนวคตินาฏกรรมของผู้กระทำการให้ความสนใจความคลุมเครือของปฏิบัติการที่มีรอยแยกและความไม่แน่นอน เช่นอำนาจของวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และภูตผีปีศาจที่อยู่เหนือขอบเขตการควบคุมของมนุษย์ (Kopenawa & Albert, 2013)

ภววิทยากับช่องว่างความรู้

จุดเปลี่ยนทางภววิทยาทำให้เกิดความสั่นคลอนในวงวิชาการที่มีวิธีการศึกษาแบบปฏิฐานนิยม (positivism) โดยอาศัยการสร้างทฤษฎีและกฎเกณฑ์สากลที่ตายตัวเพื่อใช้อธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในธรรมชาติและสังคม กับวิธีการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยาที่อาศัยประสบการณ์ ความรู้สึก และการรับรู้ส่วนบุคคล เป็นเครื่องมือที่จะตีความหมายสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็น (hermeneutic) (Holbraad & Pedersen, 2017) ความพยายามที่จะก้าวข้ามวิธีศึกษาทั้งสองแบบนี้ส่งผลให้เกิดการค้นหา “ความจริง” ที่ดำรงอยู่นอกเหนือทฤษฎีและการตีความของมนุษย์ คำถามเกี่ยวกับการดำรงอยู่และความจริงที่ไม่ขึ้นกับสังคมของมนุษย์เป็นกระแสที่เรียกว่า “การพ้นมนุษย์” (posthuman) ซึ่งให้ความสำคัญกับ “วัตถุ” ในฐานะเป็นผู้กระทำการในตัวของมันเอง (the things themselves) (Sivado, 2020) อย่างไรก็ตาม วิธีการศึกษาทางภววิทยายังคงอาศัยการตีความและการคลี่คลายความหมายแบบปลายเปิดเพื่อให้เห็นช่องว่างของ “ความเป็นไปได้” ที่วัตถุจะมีการดำรงอยู่นอกเหนือไปจากความรู้ที่มีมนุษย์มี

ประเด็นเรื่องการคลี่คลายความหมาย หรือกระบวนการทำความเข้าใจที่ไม่หยุดนิ่งและไม่สิ้นสุดสุดท้าย (conceptualization process) ส่งผลให้การศึกษาลงโลกของวัตถุหันมาใช้การวิพากษ์เชิงตรวจสอบ (reflexivity) และการลองผิดลองถูก (experimentation) (Holbraad & Pedersen, 2017) วิธีดังกล่าวนี้อาจทำให้การอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมเปลี่ยนไปจากเดิม โดยเฉพาะการเล่าเรื่องการดำรงอยู่และปฏิบัติการของสรรพสิ่ง การศึกษาทางภววิทยาในฐานะเป็น “ระเบียบวิธีวิจัย” อาจดูได้จากการศึกษาของนักมานุษยวิทยาที่พยายามทำความเข้าใจ “โลก” ที่แตกต่างของมนุษย์ โดยชี้ให้เห็นถึงวิถีคิดของชาวตะวันตกที่ใช้ความรู้

วิทยาศาสตร์อธิบายความจริงเชิงวัตถุวิสัย ในขณะที่คนพื้นเมืองในสังคมชนเผ่ามีวิถีคิดเรื่องวิญญาณและอำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้สร้างกฎระเบียบที่เคารพป่าไม้และสัตว์ป่า ตัวอย่างนี้ถูกนำมาอ้างอิงในการศึกษา “โลก” ที่มีได้มีเพียงรูปแบบเดียว หากแต่มี “โลก” ที่แปลกแยกและมีลักษณะเฉพาะเกิดขึ้นตลอดเวลา นักมานุษยวิทยาได้นำวิถีคิดนี้ไปอธิบายการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่หลากหลายซึ่งต่างล้วนมีโลกทัศน์และการให้ความหมายต่อชีวิตที่ไม่เหมือนกัน วิถีคิดนี้ค่อนข้างคล้ายคลึงกับการศึกษาเชิงสัมพัทธนิยมทางวัฒนธรรม (cultural relativism) ที่ผู้ศึกษาจะต้องเข้าใจวิถีคิดของคนในวัฒนธรรมมากกว่าจะเอาทฤษฎีเป็นเครื่องพิสูจน์ความจริงที่ตายตัว

วิถีคิดแบบภววิทยา มองหา “ความแตกต่าง” ของการดำรงอยู่ แต่มีได้นำเอาเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมมาเป็นแกนในการวิเคราะห์ ในทางตรงกันข้าม ภววิทยาสงสัยการดำรงอยู่นอกเหนือขอบเขตการตีความของมนุษย์ (Holbraad & Pedersen, 2017) เดิมทีในการศึกษาบริบทสังคมและวัฒนธรรมในสังคมที่หลากหลาย การตีความปรากฏการณ์ที่พบในสังคมมักจะอาศัยความคิดและความเชื่อของคนที่มีมองโลกต่างกัน แต่การศึกษาทางภววิทยา วิถีคิดของมนุษย์คือข้อจำกัดที่ปิดกั้นในการทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของสิ่งอื่น ตัวอย่างการศึกษาพิธีกรรมเข้าทรง โดยร่างทรงจะเชิญวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาประทับร่างเพื่อทำให้เกิดการสื่อสารกับผู้ที่มาขอความช่วยเหลือเช่น ผู้ป่วยที่มาให้วิญญาณรักษาอาการเจ็บป่วยหรือปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ในการศึกษาของ Holbraad (2007) อธิบายว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมนี้สะท้อนว่าร่างทรงใช้วิถีคิดของตนเองในการสถาปนาความจริงเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่วัตถุวิสัยของในพิธีกรรมถูกตีความและถูกนิยามผ่านประสบการณ์ของร่างทรง หากมองในเชิงภววิทยาจะพบว่าร่างทรงมีโลกที่ต่างไปจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อและประสบการณ์ของร่างทรงมีอาจใช้ประเมินการมีอยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ แต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์มีการดำรงอยู่ที่ร่างทรงไม่อาจเข้าใจได้ Holbraad (2007) ชี้ว่าการอธิบายแบบเดิมเพื่อที่จะเข้าใจความหมายของพิธีกรรมเข้าทรงและการสื่อสารกับวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะหยุดอยู่เพียงการบ่งชี้ว่าพิธีกรรมมีความหมายทางสังคมอย่างไร ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้ศึกษาว่าจะใช้แนวคิดทฤษฎีใดเป็นแนวทางอธิบาย ในทางตรงกันข้าม การอธิบายเชิงภววิทยาจะมองโลกที่ทับซ้อนกันของสิ่งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในพิธีกรรม ซึ่งทั้งคน วัตถุ และวิญญาณต่างกำลังแสดงปฏิสัมพันธ์ที่ตอบโต้กันจนไม่สามารถหาความหมายที่ชัดเจนได้ว่ามันคืออะไร

การศึกษาทางภววิทยาต้องการชี้ว่าการตอบโต้กันของสิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปอย่างไรไม่มีที่สิ้นสุดและเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา สถานะนี้จึงเป็น “พื้นที่เปิด” ของความเป็นไปได้ในการดำรงอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถรู้และเข้าใจได้อย่างกระจ่างชัด (Holbraad, 2017) ในแง่นี้ สิ่งที่เป็นนิยามและความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความหมายของ “วัฒนธรรม” หรือ “สังคม” ย่อมจะถูกตั้งคำถามเมื่อความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งต่าง ๆ มีอาจตัดสินและตรวจสอบได้จากวิถีคิดของมนุษย์อีกต่อไป พื้นที่เปิดของความเป็นไปได้ในการแสวงหาความหมายใหม่ของสิ่งต่าง ๆ จึงหันไปสนใจการดำรงอยู่ของสิ่งเหล่านั้น เป็นวิธีการค้นหา “โลกของสิ่งอื่น” ที่มีได้ถูกตีความจากประสบการณ์ของมนุษย์ แนวทางศึกษาดังกล่าวนำไปสู่กระบวนการค้นแบบ “มุมมองนิยม” (perspectivism) ที่พยายามรื้อถอนจักรวาลวิทยาที่มีชาวตะวันตกเป็นศูนย์กลาง (Viveiros de Castro, 2004) และบุกเบิกการนำเอามุมมองแบบอื่นที่ต่างออกไปมาอธิบายการดำรงอยู่ของสิ่งเหล่านั้น เช่น ในแวดวงมานุษยวิทยาพยายามนำเอาโลกทัศน์ของคนพื้นเมืองมาเสนอเพื่อชี้ว่าคนต่างวัฒนธรรมนิยามสิ่งต่าง ๆ จากมุมมองของตัวเอง (Heywood, 2020)

ประเด็นเรื่อง “ความแตกต่าง” ของโลกทัศน์ จักรวาลวิทยา ความเชื่อ และวิถีคิด คือประเด็นสำคัญสำหรับการทำความเข้าใจว่าจุดยืนของการศึกษาทางภววิทยาคืออะไร เดิมทีการศึกษา “ความแตกต่าง” จะวางอยู่บนวิธีการแสวงหาความรู้ สนใจ “เงื่อนไข” ที่สร้างความแตกต่างไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ซึ่งนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ทั้งหลายพยายามตั้งคำถามกับญาณวิทยา เพื่อค้นหาว่าอะไรคือวิธีการสร้างความรู้เกี่ยวกับโลกได้ โดยการวิเคราะห์เงื่อนไขของการสร้างความรู้ เพื่อบ่งชี้ว่ามนุษย์ในแต่ละพื้นที่และเวลาให้ความหมายต่อโลกต่างกันอย่างไบบ้าง ในขณะที่ภววิทยาสนใจ “ความแตกต่าง” ของการดำรงอยู่ที่เป็นเนื้อแท้และคุณสมบัติที่ปราศจากเงื่อนไขใด ๆ อยู่เหนือขอบเขตเวลา และพื้นที่ การอธิบาย ความแตกต่างในทางญาณวิทยาและภววิทยา คือจุดที่สร้าง “ความต่าง” ของแนวทางทั้งสอง (Vigh & Sausdal, 2014)

อย่างไรก็ตาม Heywood (2020) ตั้งข้อสังเกตว่าประเด็นที่ภววิทยาเสนอเพื่อทำความเข้าใจ “โลกที่แตกต่าง” โดยตัดขาดจากการตีความของมนุษย์ ไม่อาจหลีกเลี่ยงโลกทัศน์ทางสังคมที่มีผลต่อการอธิบาย “ความแตกต่าง” ที่เชื่อว่ามันมีอยู่ เนื่องจากนักวิชาการที่ยืนยันถึง “ความจริง” เกี่ยวกับโลกอื่นที่ไม่เหมือนโลกของมนุษย์ พวกเขากำลังตอกย้ำ “ธรรมชาติที่เป็นจริง” ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่แบบบริสุทธ์ ความคิดดังกล่าวนี้สะท้อนว่าทุกสิ่งเป็น “ความจริง” ในตัวของมันเอง แต่ประเด็นที่ Heywood (2020) เห็นว่าเป็นปัญหาก็คือการเชื่อใน “ความจริง” ที่เป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่งอาจมิใช่การชี้ให้เห็น “ความแตกต่าง” ของสรรพสิ่ง แต่เป็นการบ่งชี้ถึงสภาวะ “ความจริง” ที่ทุกสิ่งมีเหมือนกัน ในแง่นี้คำอธิบายเกี่ยวกับ “โลกที่แตกต่าง” อาจมิใช่ “ความต่าง” แต่เป็นโลกที่มีคุณสมบัติของ “ความจริง” ที่เหมือนกัน นอกจากนั้น คำอธิบายเกี่ยวกับ “ความจริง” ยังคงเป็นเรื่องของการตีความและสร้างความหมาย ทำให้การอธิบายเรื่อง “การดำรงอยู่ของโลกที่แตกต่าง” เป็นผลลัพธ์ของวิธีการสร้างความหมายที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางวัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาทางภววิทยาเป็นท่าทีของการทำความเข้าใจ “ความจริง” ด้วยทัศนะอีกแบบหนึ่งและเป็นการตอกย้ำ “สัจตยะ” ของความแตกต่างที่เป็นหัวใจของภววิทยา

ข้อสงสัยต่อจุดเปลี่ยนทางภววิทยา

เมื่อการศึกษาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (science and technology studies) มีอิทธิพลต่อการแสวงหาความจริงและการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง ข้อถกเถียงหลักที่เกิดขึ้นคือการรีวิวิตคิดแบบประกอบสร้างทางสังคมเพื่อที่จะหันไปค้นหา “แก่นแท้” ของสรรพสิ่งที่ไม่ใช่เงื่อนไขทางสังคมเข้าไปกำหนด (Law & Lien, 2013; Van Heur et al., 2013) การค้นหาสภาวะที่เป็นจริงของวัตถุสิ่งของได้ทำให้เกิดสมมติฐานที่ว่าสิ่งต่าง ๆ ส่วนดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเองโดยที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าไปเปลี่ยนแปลงการดำรงอยู่เหล่านั้น แต่สมมติฐานดังกล่าวกำลังเสนอ “ภาพจำลอง” ของการดำรงอยู่ที่ตัดขาดจากประสบการณ์ของมนุษย์ นำไปสู่ความคิดที่ว่าทุกสิ่งต่างมีโลกของตัวเองที่แยกจากกัน หรือรู้จักในนาม “โลกที่หลากหลาย” (Aspers, 2015) เรื่องที่ท้าทายสำหรับนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ก็คือ เราจะมียุทธวิธีค้นพบ “โลก” เหล่านั้นได้อย่างไร และอะไรคือเครื่องพิสูจน์ว่า “โลก” ที่แตกต่างกันมีอยู่จริง การศึกษาภววิทยาจึงวางอยู่บนความเสี่ยงที่ผู้ศึกษาไม่อาจรู้ได้ว่า “โลก” ของสรรพสิ่งที่อยู่นอกความคิดของมนุษย์นั้นจะก่อกำเนิดได้อย่างไรและดำรงอยู่ในรูปแบบใด

นักวิชาการที่ศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในฐานะเป็นผู้บุกเบิกการค้นหา “โลก” ของวัตถุพยายามศึกษาโดยใช้การสังเกตและเฝ้าดู “วัตถุ” เพื่อที่จะเข้าใจว่าโลกของมันมีหน้าตาเป็นอย่างไรและมันปรากฏขึ้นผ่านปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์กับสิ่งรอบข้างอย่างไร จุดสำคัญของการศึกษาภววิทยาจึงมุ่งเน้นในเรื่องการสังเกตและการมองเห็นการกระทำ พร้อมกับการจัดวางสรรพสิ่งให้แยกอยู่ในโลกของตัวเอง นักวิชาการเพียงทำหน้าที่เฝ้ามองและสังเกตว่าสิ่งต่าง ๆ ตอบโต้และมีปฏิริยาต่อกันอย่างไร (Aspers, 2015) ด้วยวิธีคิดและวิธีการดังกล่าวทำให้การศึกษาทางภววิทยาต่างไปจากแนวคิดประกอบสร้างทางสังคมซึ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างความหมายที่มนุษย์มีต่อสิ่งต่าง ๆ ในแง่นี้ การศึกษาเพื่อค้นหาการดำรงอยู่ของ “โลกที่แตกต่าง” จึงเป็นการละทิ้งระบบคิดและความเชื่อที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่หันไปมองการกระทำที่สังเกตเห็นได้จากวัตถุ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ วัตถุต่าง ๆ กำลังมีชีวิตในแบบของมัน นักวิชาการเพียงแต่เข้าไปสำรวจค้นหาและสังเกตเพื่อดูว่าพวกมันมีชีวิตได้อย่างไร (Woolgar & Lezaun, 2013)

ประเด็นต่อมาคือ การศึกษาทางภววิทยากำลังละทิ้งกระบวนการแสวงหาความรู้หรือ “ญาณวิทยา” (epistemology) เพื่อที่จะสถาปนาการค้นหา “ความจริง” ที่ปราศจากวิธีคิดทฤษฎีและกระบวนการทัศน์ที่มีมนุษย์เป็นผู้สร้างและตีความ การศึกษาทางภววิทยาเชื่อมั่นว่าการสังเกตและมองดูปฏิสัมพันธ์ของวัตถุคือวิธีการที่ปราศจากอคติ มีความเป็นกลางและสามารถพิสูจน์ความจริงเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของวัตถุได้อย่างเที่ยงตรง ความเชื่อมั่นนี้มิได้ให้ความสำคัญกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏขึ้นในขณะที่ผู้ศึกษากำลังเฝ้าสังเกตวัตถุ ด้วยท่าทีลักษณะนี้ทำให้การศึกษาภววิทยาเป็นเรื่องน่าสงสัย พร้อมกับคำถามที่ว่าผู้ที่ศึกษา “โลก” ของวัตถุแน่ใจได้อย่างไรว่าจะไม่นำเอาความเชื่อ ประสบการณ์และแนวคิดทางสังคมเข้าไปตีความการดำรงอยู่ของวัตถุที่ศึกษา (Woolgar & Lezaun, 2013) ถ้าคำอธิบายเกี่ยวกับ “ความจริง” “การดำรงอยู่” และ “โลกของวัตถุ” ยังต้องอาศัยวาทกรรม ภาษา สำนวน เรื่องเล่า ความรู้สึก โลกทัศน์ และแนวคิดเพื่อตีความ ฉะนั้น การอธิบายเกี่ยวกับ “โลกของวัตถุ” ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงไปจากประสบการณ์ทางสังคมใช่หรือไม่ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว การศึกษาทางภววิทยาก็ยังคงเป็นวิธีการแบบญาณวิทยา ซึ่งขัดแย้งจากแนวคิดการประกอบสร้างทางสังคม (constructivism) เคยตั้งข้อสังเกตเอาไว้

ตัวอย่างการศึกษาของ Brives (2013) เกี่ยวกับชีวิตของคนป่วยที่รักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลและกำลังเผชิญกับปฏิบัติการของแพทย์และพยาบาลซึ่งเป็นตัวอย่างของ “โลก” ของผู้ป่วย มีการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยกับบุคลากรทางการแพทย์ ผู้ป่วยกับยารักษาโรคและอุปกรณ์ทางการแพทย์ ผู้ป่วยกับญาติและคนในครอบครัว ในทัศนะของ Aspers (2015) การศึกษานี้พยายามอธิบายภววิทยาของผู้ป่วยด้วยการชี้ให้เห็นประสบการณ์ในการรักษาโรค ซึ่งเป็นเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในบริบทของโรงพยาบาลเท่านั้น ดังนั้น “ภววิทยา” ที่ต้องการค้นหาอาจเป็นผลผลิตจากปฏิบัติการทางสังคมซึ่งให้คำตอบไม่ต่างจากการศึกษาเชิงสังคมและวัฒนธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาเพื่อค้นหา “โลก” ที่ดำรงอยู่โดยปราศจากมิติทางสังคมจึงเป็นเรื่องที่น่าสงสัย พร้อมทั้งข้อสงสัยเรื่อง “โลก” ที่ถูกใช้เป็นภาพแทนของ “ความจริง” ซึ่งมันเป็นการนิยามโดยมนุษย์ การสร้างขอบเขตความจริงดังกล่าวจึงดำรงอยู่ในประสบการณ์ทางสังคมใช่หรือไม่ การเกิดขึ้นของความจริงเหล่านั้นยังคงถูกตีความผ่านการสังเกตของมนุษย์ใช่หรือไม่ (Aspers & Kohl, 2013; Law & Lien, 2013; Mallon, 2016)

มิตีสังคมของภววิทยา

การศึกษาเรื่องการดำรงอยู่ ธรรมชาติของความจริง ซึ่งถูกอธิบายเชิงอภิปรายว่าเป็นภววิทยาล้วนเป็นรูปแบบทางความคิดชนิดหนึ่ง (Künne, 2003) ในแง่นี้ภววิทยาจึงเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ที่ยังคงอาศัยการตีความโดยมนุษย์ คำอธิบายเกี่ยวกับ “ความจริง” ยังคงอาศัยภาษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดและอธิบายเพื่อสร้างขอบเขตของ “ความจริง” ดังกล่าว ซึ่งมนุษย์ยังคงมีอำนาจในการกำหนดคำอธิบายเหล่านั้น Sivado (2020) กล่าวว่าหากการศึกษาภววิทยาต้องการค้นหา “ความจริง” ในสรรพสิ่งโดยปราศจากฐานคิดและกระบวนการที่ชัดเจน แต่ทำให้ “ความจริง” ดำรงอยู่อย่างนั้นราวกับไม่มีสิ่งใดเข้าไปรบกวนและล่วงรู้ได้ ความพยายามของภววิทยาก็จะเป็นเพียงการศึกษาที่ตัดขาดจากการตรวจสอบและไม่ทำให้เกิดการหักล้างจากผู้ที่เห็นต่าง ดังนั้น การศึกษาทางภววิทยาไม่ควรละทิ้งการถกเถียงเรื่อง “ทฤษฎีของความจริง” (theories of truth) หากมอง “ภววิทยา” ภายใต้อธิบายของการแสวงหาความรู้ เราอาจพบว่าภววิทยากำลังประกอบสร้าง “แก่นแท้” ของการดำรงอยู่

Heywood (2020) อธิบายว่าความเชื่อมั่นในความจริงแท้หรือแก่นแท้ของโลกที่แตกต่างไม่ใช่เรื่องที่เสียหาย ในการศึกษาทางสังคม ความเชื่อมั่นดังกล่าวนี้ควรจะเป็นวิธีคิดที่มีไว้อธิบายว่า “ความจริง” เป็นเครื่องมือทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมันสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข เช่น การอธิบายถึง “โลกของป่าไม้” หรือ “โลกจิตวิญญาณ” คือความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อที่จะทำให้มนุษย์เคารพการดำรงอยู่ของ “วัตถุ” และ “สิ่งที่มีชีวมนุษย์” การอธิบายให้เห็นถึง “โลกที่แตกต่าง” จึงมีนัยยะทางสังคมและช่วยขยายขอบเขตความเข้าใจ “สิ่งอื่น” ในฐานะเป็นสิ่งที่ค่าทัดเทียมกัน เช่น การศึกษาของ Sylvain (2014) เสนอว่าชนพื้นเมืองเผ่าซานในประเทศบอสวานามียุทธวิธีในการอธิบายความหมายของที่ดินและป่าไม้ต่อคนภายนอกเพื่อที่จะทำให้พวกเขาสามารถรักษาป่าและอาศัยอยู่ในที่ดินของบรรพบุรุษ ชนเผ่าซานรู้ว่าท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองและการเรียกร้องสิทธิทางวัฒนธรรมของคนพื้นเมือง พวกเขาจำเป็นต้องรู้วิธีการอธิบายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะเป็น “จิตวิญญาณ” ที่กำลังถูกคุกคามจากโลกสมัยใหม่

การศึกษาภววิทยา อาจเสนอวิธีคิดเรื่องการสร้าง “ความจริง” ในฐานะเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับความเท่าเทียมระหว่างมนุษย์และสิ่งที่มีชีวมนุษย์ พร้อมกับเสนอว่าทุกสิ่งล้วนมี “โลก” ของตัวเองที่ล้วนแล้วมีความสัมพันธ์ต่อกัน โดยไม่มีสิ่งใดเหนือกว่าหรือต่ำกว่า วิธีคิดดังกล่าวช่วยให้เข้าใจความแตกต่างหลากหลายของการดำรงอยู่ ซึ่งเป็นวิธีการอธิบายความหมายของสิ่งต่าง ๆ ภายใต้อธิบายสังคมที่มนุษย์กำลังเผชิญกับการเอารัดเอาเปรียบและการแสวงหาผลประโยชน์ Gelman (2003) กล่าวว่าภายใต้อธิบายสังคมและวัฒนธรรม มนุษย์สามารถสร้าง “ความจริง” ที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข ในขณะที่ Woolgar and Lezaun (2015) ชี้แจงว่าการศึกษาภววิทยามีใช้การค้นหา “ความจริง” แต่เป็นการสอบสวนว่าวัตถุดำรงอยู่ได้อย่างไร (mode of investigation) และการดำรงอยู่นั้นปรากฏและแสดงตัวอย่างใด การตรวจสอบดังกล่าวนี้จะมีสิ่งที่คาดเดาไม่ได้ ทำให้การศึกษาภววิทยามีลักษณะเป็นการรื้อความคิดอยู่ตลอดเวลา (counterintuitive) ส่งผลให้ปลายทางของการสืบสวนมีความไม่ชัดเจนหรืออยู่นอกกรอบความคิดแบบเหตุผล สภาวะดังกล่าวคือคุณลักษณะของการศึกษาทางภววิทยาที่มีการท้าทายแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ “ความจริง” ที่มนุษย์เคยเข้าใจ

Pollini (2013) ตั้งข้อสังเกตว่าการค้นหาการดำรงอยู่ของสิ่งต่าง ๆ โดยมีได้แบ่งแยก “วัฒนธรรม” ออกจาก “ธรรมชาติ” หรือพรมแดนที่แบ่งระหว่างสังคมมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่มีชีวมนุษย์ ประเด็นที่น่าสงสัยก็คือเมื่อการศึกษาภววิทยาต้องการจัดวาง “ความจริง” ของสิ่งต่าง ๆ ออกจากกัน ขณะเดียวกันก็ทำให้วัฒนธรรมของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งอื่น ๆ สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือเราจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างไร เมื่อสรรพสิ่งเป็น “ผู้กระทำการ” การติดต่อเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ จะเกิดขึ้นในรูปแบบใด ปัญหาที่น่านำไปสู่การทบทวนสิ่งที่เรียกว่าพรมแดนมนุษย์กับสิ่งที่มีชีวมนุษย์ ทั้งสองพรมแดนนี้มีคุณสมบัติที่ต่างกัน การจัดวางให้พรมแดนทั้งสองอยู่ในขอบเขตที่ต่างกันหรืออยู่ในพื้นที่ร่วมกันจึงเป็นความไม่ลงรอย ฐานคิดของภววิทยาที่พยายามรื้อรอยแยกและประสานรอยต่อของ “วัฒนธรรม” กับ “ธรรมชาติ” จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นการกลับไปหาความหมายที่ทำให้สองสิ่งนี้ยังคงมีความแตกต่างกัน การนิยามว่าวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ และธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งภายใต้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ความคลุมเครือนี้ยังคงสร้างข้อโต้แย้งต่อการศึกษาในปัจจุบัน

บทสรุป

ในวงวิชาการสังคมศาสตร์ การศึกษาภววิทยายังคงมีข้อถกเถียงระหว่างกลุ่มที่พยายามแสวงหา “การดำรงอยู่” ที่เป็นภาพแทนของ “ความจริง” ที่หลากหลายซึ่งอยู่นอกเหนือการรับรู้และโลกทัศน์ของมนุษย์ นักวิชาการกลุ่มนี้เชื่อว่า “วัตถุ” ล้วนมีการดำรงอยู่ในแบบของตัวเอง หน้าทีของนักวิชาการคือพยายามเข้าไปทำความเข้าใจว่า “การดำรงอยู่” ของวัตถุต่าง ๆ เปิดเผยตัวอย่างเป็นรูปธรรม (actualization) ผ่านการกระทำด้วยวิธีการอย่างไรซึ่งเป็นแนวศึกษาที่ได้รับอิทธิพลมาจากความคิดของ Bruno Latour กับกลุ่มที่พยายามตั้งคำถามต่อ “ความจริง” หรือ “การมีอยู่ของโลก” ที่มนุษย์ใช้อธิบายภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน นักวิชาการกลุ่มนี้นำโดย Patrik Aspers ต้องการเรียนรู้อะไรเกี่ยวกับมนุษย์ในสังคมที่ต่างกัน รับรู้ เข้าใจ และแสดงออกถึง “ความจริง” ของสิ่งต่าง ๆ อย่างไร โดยที่ “ความจริง” เหล่านั้นถูกใช้เพื่อเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ประเด็นสำคัญที่การศึกษาภววิทยาเสนอต่อวงวิชาการในปัจจุบันคือ การตรวจสอบและวิพากษ์แนวคิดทฤษฎี “ความจริง” ที่มีข้อจำกัดอันเป็นผลมาจากการใช้ประสบการณ์ของมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และทำให้ “สิ่งที่มีชีวมนุษย์” เป็นผู้รองรับการกระทำของมนุษย์แบบไร้การโต้ตอบ Woolgar and Lezaun (2015) และ Sismondo (2015) ให้ข้อสังเกตว่าการศึกษาภววิทยาคือการสำรวจขอบเขตและพรมแดนของสิ่งที่เรียกว่า “ความจริง” ขณะเดียวกันยังย้ำเตือนว่าวิธีการระบุและวิธีตัดสิน “ความจริง” ที่มนุษย์นำมาใช้มีข้อจำกัดอย่างไร

Palecek & Risjord (2012) กล่าวว่าความคิดเรื่องภววิทยาเป็นผลผลิตจากการตีความของมนุษย์ ไม่ว่าจะการตีความนั้นจะเกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ หรือมนุษย์กับสิ่งที่มีชีวมนุษย์ การตีความภายใต้ปฏิสัมพันธ์เหล่านี้ (interpretive interactions) ล้วนนำไปสู่การสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับ “ความจริง” ที่แตกต่างกันหลากหลาย เมื่อเป็นเช่นนั้น การตีความภายใต้สภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่ต่างกันจึงไม่สามารถตัดสินได้ว่าการตีความแบบไหนคือวิธีที่ยั่งยืนและพิสูจน์ “ความจริง” ได้ดีที่สุด เมื่อเงื่อนไขของการตีความผันแปรไปตามปฏิสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งต่าง ๆ สิ่งที่เป็นภววิทยาจึงเป็นเรื่องเฉพาะและดูเหมือน

จะเป็นการย้อนกลับไปหาวิธีการแบบสัมพัทธนิยม (Relativism) ซึ่งพยายามจะทำความเข้าใจ “โลก” ของคนอื่นและสิ่งอื่นภายใต้ประสบการณ์และสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน ในขณะที่ Giere (2006) ตั้งข้อสังเกตว่าการมองเห็น “ความจริง” ขึ้นอยู่กับมุมมอง ทักษะ ความสามารถ สมรรถภาพ ปฏิสัมพันธ์ และประสบการณ์ของผู้มอง เช่น การมองวัตถุชนิดเดียวกันแต่เห็นเป็นเมล็ดที่ต่างกัน

อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดภววิทยาทำให้การศึกษาสังคมหันไปมองการดำรงอยู่ของสิ่งอื่นที่มีใช้มนุษย์ ซึ่งมีส่วนต่อความเป็นไปของโลกในฐานะเป็นระบบนิเวศที่มีการพึ่งพาอาศัยกัน อย่างไรก็ตาม ในการนำแนวคิดภววิทยามาเป็นกรอบเพื่อวิเคราะห์สังคม จำเป็นต้องตั้งคำถามถึงขอบเขตความรู้และวิธีวิทยาที่นำมาใช้ เพื่อค้นหา “ความจริง” และ “การดำรงอยู่” ของสิ่งต่าง ๆ ดังที่ Henare, Holbraad and Wastell (2007) ตั้งข้อสังเกตว่าการศึกษามิใช่การค้นหา “ความจริง” ที่เป็นคำตอบสำเร็จรูป หากแต่เป็นวิธีการตรวจสอบ และการไต่ตรองว่าสิ่งที่เป็นความจริงมีผลต่อการสร้างกรอบความคิดและความรู้ได้อย่างไร ในการตรวจสอบเหล่านั้นอาจทำให้เห็นการเคลื่อนตัวของ “ความจริง” ที่ผ่านแปรไปตามผู้ที่ตีความ ทำให้ความเข้าใจทางภววิทยา คือความเข้าใจต่อกระบวนการเปลี่ยนผ่าน (transitive domain) ที่มีผลต่อการปรากฏตัวของ “ความจริง” ในสภาวะการณ์ที่ไม่แน่นอน (Cruickshank, 2004)

บรรณานุกรม

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2562). **แนวคิดความมั่นคงทางภววิทยา: จุดกำเนิดและการประยุกต์ใช้, รายงานสืบเนื่องการสัมมนาวิชาการเนื่องในโอกาสการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครบรอบ 65 ปี.** (หน้า 11-25). กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2559). **ศาสตร์-อศาสตร์: มานุษยวิทยา ณ จุดเปลี่ยนทางภววิทยา.** ใน จันทน์ เจริญศรี, (บก.), ศาสตร์ อศาสตร์ : เข้ามาข้างนอก ออกไปข้างใน, (หน้า 118-140). กรุงเทพฯ: พารากراف.
- จักรกริช สังขมณี. (2560). **ชาติพันธุ์วรรณาว่าด้วยโครงสร้างพื้นฐาน. วารสารธรรมศาสตร์, 36(2), 33-57.**
- Aspers, P. (2015). Performing ontology. **Social Studies of Science, 45(3), 449-453.**
- Aspers, P. & Kohl, S. (2013). Heidegger and socio-ontology: A sociological reading. **Journal of Classical Sociology, 13(4), 487-508.**
- Barnes, B., & MacKenzie, D. (1979). Scientific judgement: The biometry-mendelism controversy. In B. Barnes & S. Shapin (Eds.), **Natural order: Historical studies of scientific culture** (pp. 191-210). Beverly Hills and London: Sage.
- Bennett, J. (2010). **Vibrant matter: A political ecology of things.** Durham, NC: Duke University Press.
- Bhaskar, R. (1975). **A realist theory of science.** Leeds: Leeds Books
- Bhaskar, R. (1979). **The possibility of naturalism: A philosophical critique of the contemporary human sciences.** Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press.

- Brives, C. (2013). Identifying ontologies in a clinical trial. **Social Studies of Science**, 43(3), 397-416.
- Cruikshank, J. (2004). A tale of two ontologies: An immanent critique of critical realism. **The Sociological Review**, 52(4), 567-585.
- Descola, P. (2014). Modes of being and forms of predication. **HAU: Journal of Ethnographic Theory**, 4(1), 271-80.
- Fortun, K. (2014). From Latour to late industrialism. **HAU: Journal of Ethnographic Theory**, 4(1), 309-29.
- Gelman, S. A. (2003). **The essential child: Origins of essentialism in everyday thought**. Oxford: Oxford University Press.
- Giere, R. N. (2006). **Scientific perspectivism**. Chicago: University of Chicago Press.
- Haraway, D. (2004). **The Haraway reader**. New York: Routledge.
- Henare, A., Holbraad, M. & Wastell, S. (Eds.). (2007). **Thinking through things: Theorising artefacts ethnographically**. London: Routledge.
- Heywood, P. (2012). Anthropology and what there is: Reflections on 'ontology'. **Cambridge Anthropology**, 30(1), 143-151.
- Heywood, P. (2020). All the difference in the world: The nature of difference and different natures. **Philosophy of the Social Sciences**, 50(6), 543-564.
- Holbraad, M. (2007). The power of powder: Multiplicity and motion in the divinatory cosmology of Cuban Ifa' (or Mana, Again). In A. Henare, M. Holbraad, & S. Wastell (Eds.), **Thinking through things: Theorizing artefacts ethnographically**. (pp.189-225). New York: Routledge.
- Holbraad, M. (2017). The contingency of concepts. Transcendental deduction and ethnographic expression in anthropological thinking." In P. Charbonnier, G. Salmon & P. Skafish (Eds.), **Comparative metaphysics: Ontology after anthropology**. (pp. 131-56). London: Rowman & Littlefield.
- Holbraad, M. & Pedersen, M.A. (2017). **The ontological turn: An anthropological exposition**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hollis, M., & Lukes, S. (Eds.). (1982). **Rationality and relativism**. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kopenawa, D., & Albert, B. (2013). **The falling sky: Words of a Yanomami shaman**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kuhn, T. (1962). **The structure of scientific revolutions**. Chicago: University of Chicago Press.
- Kuhn, T. (1991). The road since structure. In A. Fine, M. Forbes & L. Wessels (Eds.), **PSA 1990: Proceedings of the 1990 biennial meeting of the Philosophy of Science Association**,

- Vol 2: Symposium and Invited Papers** (pp. 3-13). East Lansing, MI: Philosophy of Science Association.
- Künne, W. (2003). **Conceptions of truth**. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, B. (1993). **We have never been modern**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latour, B. (2005). **Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory**. Oxford: Oxford University Press.
- Law, J., & Lien, M.E. (2013). Slippery: Field notes in empirical ontology. **Social Studies of Science**, 43(3), 363–378.
- Mallon, R. (2016). **The construction of human kinds**. Oxford: Oxford University Press.
- Miller, D. (2010). **Stuff**. Cambridge: Polity.
- Mol, A. (2002). **The body multiple: Ontology in medical practice**. Durham, NC: Duke University Press.
- Moore A.W. (2012). **The evolution of modern metaphysics: Making sense of things**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palecek, M., & Risjord, M. (2012). Relativism and the ontological turn within anthropology. **Philosophy of the Social Sciences**, 43(1), 3-23.
- Pedersen, M. A. (2007). Talismans of thought: Shamanist ontologies and extended cognition in Northern Mongolia. In A. Henare, M. Holbraad, & S. Wastell, (Eds.), **Thinking through things: Theorising Artefacts Ethnographically** (pp.141-166). London: Routledge.
- Pickering, A. (Ed.). (1992). **Science as practice and culture**. Chicago: University of Chicago Press.
- Pickering, A. (1993). The mangle of practice: Agency and emergence in the sociology of science. **American Journal of Sociology**, 99, 559-89.
- Pickering, A. (1995). **The mangle of practice: Time, agency, and science**. Chicago: University of Chicago Press.
- Pickering, A. (2015). Science, contingency and ontology. In L. Soler, M. Trizio & A. Pickering (Eds.), **Science as it could have been: Discussing the contingency/inevitability problem** (pp. 117-28). Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Pickering, A. (2014). **Reflections on the dance of agency: Islands of stability, science as performance. Paper presented at the history of science seminar**. Sweden: Uppsala University.
- Pickering, A. (2017). The ontological turn: Taking different worlds seriously. **Social Analysis**, 61(2), 314-150.

- Pollini, J. (2013). Bruno Latour and the ontological dissolution of nature in the social sciences: A critical review. **Environmental Values**, 22(1), 25-42.
- Sismondo, S. (2015). Ontological turns, turnoffs and roundabouts. **Social Studies of Science**, 45(3), 441-8.
- Sivado, A. (2020). Ways to be understood: The ontological turn and interpretive social science. **Philosophy of the Social Sciences**, 50(6), 565-585.
- Sylvain, R. (2014). Essentialism and the indigenous politics of recognition in Southern Africa: Essentialism and recognition in South Africa. **American Anthropologist**, 116(2), 251-64.
- Van Heur, B., Leydesdorff, L. & Wyatt, S. (2013) Turning to ontology in STS? Turning to STS through 'ontology'. **Social Studies of Science**, 43(3), 341-362.
- Vigh, H. E., & Sausdal, D. B. (2014). From essence back to existence: Anthropology beyond the ontological turn. **Anthropological Theory**, 14(1), 49-73.
- Viveiros de Castro, E. (2004a). Exchanging perspectives: The transformation of objects into subjects in Amerindian ontologies. **Common Knowledge**, 10(3), 463-84.
- Viveiros de Castro, E. (2004b). Perspectival anthropology and the method of controlled equivocation. **Tipiti: Journal of the Society for the Anthropology of Lowland South America**, 2(1), 1-20.
- Woolgar, S., & Lezaun, J. (2013) The wrong bin bag: A turn to ontology in science and technology studies? **Social Studies of Science**, 43(3), 321-340.
- Woolgar, S., & Lezaun, J. (2015). Missing the (question) mark? what is a turn to ontology? **Social Studies of Science**, 45(3), 462-467.